

Berättelsen som kunskapskälla

GÖRAN BERGSTRAND

Göran Bergstrand är en känd präst och självvårdare. Han har bland annat skrivit böckerna En själasörjares dilemma (2002) och Inte bara Knutby. Drömmen om det fullkomliga (2007), i vilka han analyserar Yngsjömordet respektive de tragiska händelserna i Knutby. Göran Bergstrand ledde under tretton år S:t Lukasstiftelsen, som utbildar terapeuter. Vi publicerar här hans föreläsning i samband med att han promoverades till Teologie Hedersdoktor i Lund den 28 maj 2010.

Inledning

För några år sedan skrev jag en bok, som heter *En själasörjares dilemma*. Då boken kommit ut, träffade jag människor som talade om det jag skrivit på ett sätt som jag inte var van vid. Framförallt var det ett uttryck man ofta använde om boken, som jag aldrig hört någon använda om vad jag skrivit. Man sa eller skrev: ”Nu har jag förstått.” Och detta ”förstått” kändes viktigt. Det var som att det de förstått hade berört dem på flera plan än de äldre böckerna gjort.

När jag försökte se skillnaden mellan de äldre böckerna och den nya kom jag fram till att när jag skrev de tidigare böckerna hade jag fått undvika det som egentligen var min kunskapskälla; alla de många berättelser, som jag hört människor berätta för mig om sina liv. De fick jag aldrig lägga fram för andra eftersom de låg under tystnadsplikt. Det enda jag hade kunnat göra med alla de berättelserna var att förvandla de konkreta situationerna till allmänna erfarenheter.

När det gällde *En själasörjares dilemma* kunde jag däremot berätta om något som verkligen hade hänt. Det blev en berättelse om framförallt två människor. Den ena var en kvinna som hette Anna Månsdotter, men som fortfarande är känd för många svenskar under namnet ”Yngsjömörderskan”. När jag berättar om henne, sitter hon i fängelset i Kristianstad och väntar på att bli avrättad, därför att hon inlett sin son i incest då han var i tonåren och senare tillsammans med sonen mördat hans hustru. Detta hände år 1890.

Den andra personen är Malte Hasselqvist, prästen som skulle förbereda Anna Månsdotter för döden. Han var bara 27 år och hade av dom-

kapitlet i Lund blivit satt att försöka få Anna att ångra sina brott, ta emot Guds förlåtelse och sedan ta emot nattvarden före avrättningen. Att jag kunde berätta om Anna och Malte berodde på att alla uppgifter om dem och om vad som hände i fängelset i Kristianstad finns i offentliga handlingar – protokoll från en rättegång och en journal, som fängelseprästen Malte Hasselqvist hade till uppgift att skriva, och som tillhörde fängelset men efter en längre tid blev allmänt tillgänglig.

Jag har tänkt mig att idag använda båda sätten att skriva som finns i mina böcker – både lägga fram allmänna erfarenheter av mitt arbete som själasörjare och använda materialet om Anna Månsdotter och Malte Hasselqvist. Det jag skriver ska rymma berättelser, som kan visa vad man kan lära av berättelser – inte minst allt det känslomässiga, som sällan får plats när man skriver om allmänna erfarenheter. Berättelserna ska visa, hur mycket man kan lära av dem bara genom att de finns med.

Jag har tänkt att föreläsningen ska ha fyra inslag. Det första ska handla om hur själavården i Svenska kyrkan fungerade för femtio år sedan – som en bakgrund till själavården nu. Det andra inslaget ska beskriva hur en viktig del av innehållet i själavården förändrats under samma tid. Det tredje ska lyfta fram själasörjarna och det jag tror har varit det mest smärtsamma i deras arbete. Det fjärde ska handla om själavården och teologin.

Min första kontakt med den enskilda själavården

Jag vill börja med det jag mötte, när jag kom till den praktiska prästutbildningen i Lund 1956. I utbildningen var 10 timmar avsatta för själavård. Den präst som undervisade i ämnet började med att säga, att han skulle använda sina tio timmar till att tala om hur man arbetar med medling i äktenskapstvister, därför att det var den enda form av själavård, som man kunde vara säker på att man skulle få som präst. Den inledningen förmedlade en erfarenhet, som nog var ganska vanlig.

Men det var inte bara i praktiken, som vi hade möjlighet att lära oss själavård. I ämnet praktisk teologi hade professorn inbjudit Göte Bergsten – metodistpräst och den som skapade S:t Lukasstiftelsen. Han skulle undervisa i själavård under en vecka varje läsår. Bergsten dog efter ett par år. Men i Bergstens ställe kom Arne Fjellbu, domprost och senare biskop i Nidarosdomen. Jag vill gärna berätta om honom, eftersom jag tror att det han gav var något av den bästa undervisning i själavård jag fått. Det som gjorde honom så viktig var för det första, att han i sin undervisning bara gjorde en sak: Han berättade själavårdssituationer, så att man förstod vad själavård var. Det andra var hans person. Hela han, både hans kropp och hans psyke hade en ovanlig tyngd, som gjorde att man lyssnade på honom. Han hade också en speciell känsla för människor, som gjorde att man kunde ta till sig en människa mitt i hennes elände, när han berättade om henne.

Det var möjligt att gå på Fjellbus kurs flera gånger. Självt deltog jag i den de tre sista åren jag var i Lund. Fjellbu berättade varje år samma berättelser. Men det blev ändå ett behov hos mig att få komma och lyssna på honom och de gamla berättelserna gång på gång. De kunskaper han förmedlade var viktiga för mig – sådant som han berättade men också det som hans personlighet förmedlade.

Skuldens väg från bekännelse till berättelse

1958 blev jag studentpräst i Stockholm med själavård bland studenterna som en viktig del av

mitt arbete. Det blev för mig en av de mest omväxlande erfarenheterna i mitt liv. Mina fantasier om vad jag skulle möta i själavården var helt andra än de jag i verkligheten mötte. Det var i slutet av Hedenius-tiden, och jag tänkte mig att jag skulle få ägna mig åt att tala om huruvida Gud kunde finnas. Den andra frågan, som jag utgick från skulle vara vanlig var den om skulden. Fjellbus undervisning och alla själavårdsböcker jag hade läst hade fått mig att förstå, att skulden var det som man måste vara beredd att arbeta med i själavården. Skulden var människans egentliga problem. Men det kom ingen till mig som hade svårigheter med Hedenius och Guds existens. Det kom inte heller många, som hade svårigheter med skulden. Däremot var det något annat, som nästan alla som kom till mig ville bli befriade ifrån. Det var lydnaden. De ville bli fria från alla mäktiga människor, som hade bestämt över dem. En ny generation hade trätt fram och jag insåg, att skulle jag kunna fortsätta med själavård med studenter i Stockholm måste jag komma dem närmare och försöka förstå dem.

Det gick bra att tala med dem om skuld. De var engagerade när det gällde att tala om ansvar. Ansvaret var för dem det centrala i etiken. De var klara över, att de inte bara skulle fortsätta att göra som sina föräldrar. De levde i ett nytt samhälle som skulle ha andra krav på dem. De skulle själva kunna ta ställning till den verklighet, som de skulle ställas inför när de kom in i det samhälle som de såg började ta nya former. De måste själva ta ansvar för vilket yrke de skulle utbildas till. När de nu skulle ut i samhället måste de ta ställning till politiska sammanhang, så som det demokratiska samhället förväntade sig av dem. De skulle ta ansvar för ett familjeliv, som höll på att förändras och där de såg att rollerna för kvinnor, män och barn snabbt förändrades. De hade en annan syn på sexualiteten än sina föräldrar. De var en generation, som inte bara kunde ta över utan måste ta ställning och gå in i de konfrontationer, som deras egna val förde med sig. Det var inte så att de inte hade kontakt med skuld – de kunde bara inte hålla sig till den äldre generationens beskrivningar av vad skuld var. Det som de äldre betraktade som skuld var för studenterna mest konventionella vanor, och hade inte mycket att göra med det som var viktigt för dem. Skulden hade tidigare handlat om

sånt man inte fick göra, inte fick säga och inte fick tänka i umgänget i nära relationer.

För de studenter jag mötte hörde etiken in i större sammanhang än bara de allra närmaste. Den hörde samman inte bara med det individuella eller familjära utan borde framförallt lyftas fram i kollektiva sammanhang. Det enskilda samtalet var nu det vanligaste redskapet i själavården. Det hade fångat upp en viktig del av biktens – mötet i avskildhet mellan den som ville berätta och den som var beredd att lyssna. Tidigare hade ett annat moment varit det centrala i själavården. Man kan se det tydligt, när man läser om vad Malte Hasselqvist gjorde, när han satt i cellen hos Anna Månsdotter. Av vad han skriver i sin journal är det tydligt, att han i princip predikade för henne under nästan hela tiden han var på besök. Och det verkar bara vara några få bibeltexter han talar om gång på gång. De handlar om syndare som får nåd. Jag reagerade från början negativt på det sättet att möta en människa i själavård. Men senare har jag förstått, att en själasörjare på den tiden skulle göra så. Den grundläggande regeln för själavården på Hasselqvists tid var att predika Guds ord för den enskilde. Det fortsatte att gälla några årtionden in på 1900-talet. Det var bibelordet, gudsordet, som skulle ha makten att få syndaren att söka förlåtelse.

När jag kom till Stockholms studentvärld var denna grundläggande uppgift för själasörjaren helt föråldrad. Den grundläggande principen var i stället att man skulle lyssna på den man talade med. Den nya regeln hade börjat gälla i USA någon gång omkring 1920 och den hade visat sig förändra själavårdens förutsättningar så markant att den ganska snart hade förts över till oss i Europa.

En gång hade också Malte Hasselqvist på egen hand kommit nära den möjligheten. När jag läst om hans sätt att arbeta med Anna Månsdotter har jag tyckt att han hade en på den tiden ovanlig förmåga att leva sig in i Annas situation. Det är framförallt i två olika sammanhang jag tycker mig se hans speciella förmåga att förstå vad Anna längtade efter. Hans förmåga att förstå Anna visar sig i det första riktigt egna han gör, när han kommer till henne: Han låter henne alltid behålla sitt namn. Han kallar henne till en början Anna Månsdotter och med tiden går han över till att kalla henne Mor Anna – också i sin

journal. – Alla andra i Sverige kallade henne Yngsjömörderskan. Malte Hasselqvist lät henne behålla sitt namn och därmed sin identitet. Att en 27-årig präst på den tiden kunde förstå, hur viktigt det är att få behålla sitt namn är märkligt.

Det andra viktiga och egna, som Malte Hasselqvist gör, finns nedskrivet i hans journal den 25 och 26 juli 1890. Den 25 juli berättar Malte först för Anna, att en journalist i Stockholm bett att få intervjua honom angående Anna och han förklarar att han avvisat journalisten och sedan fortsätter han: ”Jag har sagt Mor Anna – skref jag – att jag är utaf Gud satt till att vara hennes förtrogne vän på jorden ...” Dagen efter, den 26 juli, skriver han: ”Besökt mor Anna en half timma på förmiddagen och nära två timmar på eftermiddagen. Jag undrar om det icke ändå börjar dagas något i den arma själen. Måtte det inte bara vara ett falskt ljus! Herre Hjelp!”

Det Malte berättar där är det enda hoppfulla han upplever under de fyrtioåttio dagar då han besöker Mor Anna några timmar varje dag. Jag har undrat vad det kunde vara som gjorde, att hon för första gången började hoppas på honom. Jag har tänkt mig, att det som fick Anna att lyssna var att han hade sagt, att ”Gud hade satt honom till att vara hennes förtrogne vän på jorden.”

Jag har sett en uppgift om att Anna under en viss tid i sin ungdom hade haft en väninna, så hon visste kanske vad en vän kan betyda. Vän var kanske det närmaste hon hade kommit en människa och därför var kanske en vän den hon kunde vänta sig något gott av. Själva tanken att Gud skulle ha utsett en vän åt henne, medan hon väntade på sin avrättning, borde då ha varit revolutionerande för henne. Det Anna hade lärt sig av vänskapen med sin väninna var väl att en vän är en, som man kan tala med om allt man varit med om. Så nu skulle väl prästen, som skulle vara hennes vän, träda fram som vännen som var utsedd av Gud. Han skulle sluta att bara tala själv och utlägga berättelser i Bibeln om människor, som varit särskilt onda men ångrat sig. Nu skulle prästen, när de satt i den lilla cellen nästa gång, fråga henne om hennes liv. Gud hade ju sagt, att han skulle vara hennes vän. Och hon hade mycket att berätta.

Hon kunde berätta hur det var när hon var barn, och föräldrarna mest av allt sa att hon ald-

rig fick göra något, som gjorde att de måste skämmas för henne. Hon kunde berätta hur det var när hon hade sin första tjänst som piga på Vittskövle slott, hur hon blev förälskad i Per Persson, som var dräng på slottet. Hon älskade honom över allt annat på jorden, och drömde om att de skulle gifta sig och arbeta med jordbruk och fostra barn tillsammans. Men Per inte så mycket som tittade åt henne. Och trots att hon gick till kloka gummor, och bad dem ge henne alla de magiska recept som skulle kunna få Per att älska henne, fortsatte Per att inte se henne. Istället kallade föräldrarna hem henne, och tvingade henne att gifta sig med en man som var gammal och sjuk, men som hade en gård som skulle kunna försörja henne. Med honom fick hon tre barn. Två flickor, som hon inte fick behålla så länge. Det var väl tuberkulosen eller någon annan sjukdom, som tog dem. Det hade lett till två tunga tider av sorg. Så födde hon en pojke, som var frisk. Hon hade sett till, att han fick heta Per. Så hade hon en Per igen. En som var hennes och som ingen skulle ta ifrån henne. Och hon höll honom i sin makt.

Mannen dog, och det blev svårt för henne och Per att klara gården och ekonomin. Så hon måste se till att Per kunde gifta sig med en rik bonddotter. I det längsta försökte hon behålla Per som sin, och hindra honom från att fullborda sitt äktenskap. Men en dag såg hon hur Per stod och kysste sin hustru. Då började hon förstå att hennes tid med Per, och hennes tid på gården, snart skulle vara slut. Per, hans fru Hanna och Hannas far höll ju på att köpa ett hus, dit Anna skulle flytta. Per skulle inte längre vara hennes, och inte ens sitt hus skulle hon ha kvar. Då fanns inte längre hennes värld. Hon hade en liten tid haft kvar lite av sin makt över Per, och den hade hon använt när Anna och Per dödade Hanna. Men inte heller det hade lyckats. Per och hon blev avslöjade. Hennes liv hade blivit ett enda misslyckande.

Allt detta tror jag hon ville berätta för den nya vännen, som skulle vara med henne varje dag hon hade kvar. Till sist skulle han följa henne till stupstocken, och hjälpa henne att orka allt det förakt och hat som skulle strömma mot henne från alla de män, som hade kunnat skaffa sig tillträde till det folknöje som avrättningar var.

Men i stället fortsatte prästen dag efter dag att på nya sätt presentera de gamla bibeltexterna. Det var personerna i Bibeln som verkade vara viktiga för honom, inte hon.

Under två dagar av sitt liv hade Anna ett hopp. Gud brydde sig om henne. Hon skulle visserligen inte komma undan sitt straff. Bödeln skulle komma med sin tunga yxa. Men det skulle hon orka med nu när hon visste, att Gud brydde sig om henne. Vad än prästen hade sagt tidigare om nåd hade hon aldrig kunnat tro på det.

Men nu hade Gud gjort prästen till hennes vän. Dagen då hon skulle halsuggas var nära. Då skulle hennes vän följa henne fram. Vad skulle han göra då? Skulle han hålla henne i handen? Det borde han väl göra, om han var hennes vän. Han skulle ju visa, att Gud stod nära henne, trots allt vad andra tänkte om henne. Men det tog bara två dagar för henne att konstatera, att allt detta var en önskedröm. Någon vän hade hon inte i prästen. Han fortsatte att tala om alla de där i Bibeln. Han hade ju lärt sig, att bibelordet var det enda levande och starka man kunde använda för att hjälpa en så stor syndare.

Anna och Malte har en förmåga att fånga mig så att jag tappar tråden till annat. Jag höll ju på att tala om hur synen på skulden höll på att förändras, när jag kom till Stockholm. Jag återvänder till skulden. Det kunde verka, som om skulden var på väg ut ur samhället. Många tyckte vid den tiden på sextioalet, att skulden mest var något föråldrat, något som man bara skrämdes med. Men samtidigt var skulden alltför påfallande för att man helt skulle kunna göra sig av med den. Den behövde knytas till nya ord, som var mer användbara. När skuld försvann från dem som mest ville förkasta ordet skuld, kom i stället ett ord som relationsproblem. Det ordet gjorde det möjligt att lyfta upp skulden som verklighet. Verklighetens skuld var då inte längre så ödesdiger. Man kunde tala om den på en lägre ångestnivå. När man upptäckt den möjligheten kunde man på nytt gå in i sådant man var skyldig till och se det.

Skuldbegreppet blev också enklare, när man kunde lämna ordet förlåtelse. Det ordet var alltför mycket förknippat med maktpositioner. En var skyldig och skulle be om förlåtelse, och en annan skulle ha rätt och makt att tala om vad som var rätt och vad som var orätt. Men nu kun-

de man i stället minnas, att det inte är en persons fel när två träter. Man var två parter som var in-dragna i en konflikt. Man stod på samma plan och såg, att man måste tala på nya sätt med varandra. Man hade funnit ett nytt ord, som var användbart. Det var ordet försoning. Man måste börja tala med varandra om konflikten och då ersattes bekännelsen av berättelserna. Man måste tala med varandra på jämställd fot. Man kunde erkänna sina misstag och sina behov av varandra. Relationerna kunde rensas.

Bära andras bördor

I mitt tredje avsnitt vill jag sätta själasörjarna och deras situation i centrum och berätta om det jag funnit vara det mest smärtsamma man kan uppleva när man arbetar som själasörjare. Jag tror att Malte Hasselqvist upplevde detta smärtsamma hela tiden han besökte Mor Anna i hennes cell, och hon i stort sett aldrig talade med honom, aldrig svarade på hans frågor. Bara satt där tyst timme efter timme. Men allra starkast var hans upplevelse av detta svåra under den allra sista stunden, då han följde henne till stupstocken. Jag tänker därför citera två mycket olika skildringar av den vandringen. Den första är det, som Malte Hasselqvist skrev i sin journal på kvällen efter avrättningen:

När jag sade Mor Anna att det var Herren själv, som kallade henne till döden närmast, var hon strax villig att gå. Under vandringen bad jag henne säga af hjertat: "låt mig falla i Herrans hand, ty hans barmhärtighet är stor", jag bad henne göra och säga så som den botfärdige rövaren. När vi kommo till stupstocken och jag sagt att det var Herren sjelf som återfordrade hennes lif samt bett henne – jag gjorde det såsom Herrans tjänare – luta sig sjelf ned och öfverlämna sitt lif och sig sjelf i Herrans händer, gjorde hon det tyst och stilla. Mätte hennes inre, hennes hjärta hafva varit lika stilla som hennes yttre! Jag bad henne flere gånger, både när hon stod vid stupstocken och hon fallit ned, att öfverlämna sig åt Gud med bönen: "Gud misskunda dig öfver mig syndare". Derefter träffade bilan henne, så att hufvudet rullade i sanden och lifvet flyktade. Mätte hon hafva vunnit förlåtelse och frid!

Den andra skildringen är skriven av den danske journalisten Peter Nansen för *Politiken* i Köpenhamn, dagen efter avrättningen:

... fängelsedörren öppnades av en konstapel. En eller två minuters andlös väntan och i dörren visade sig först den unge prästen i full ornat, ännu till hälften barn, så vit i ansiktet som en kalkad vägg och skälvande i hela kroppen. Därpå Anna Månsdotter, klädd i vit klänning, pyntad som till fest skred hon fram med osäkra steg, med stora lysande, oroligt sökande ögon. Men man lade framförallt märke till hennes händer. Oupphörligen gned hon dem mot varandra, flätade de darrande fingrarna tillsammans, sköt en slät guldring upp och ned. Hon var grå och mager, anletsdragen var stelnade i skräck, hennes hållning var dock rak och den vita dödsklämningen föll vackert omkring den slanka gestalten. Hos denna gamla fyrtioåttåriga halvdöda kvinna kunde man fortfarande se spår av hennes forna skönhet.

Hon gjorde inget motstånd, vilket man hade befarat. Hon var viljelös av ångest. Ledd af den unge prästen, som tycktes vara nära att svimma, och som oavlatligen klappade henne på skuldran, gick hon fram till schavotten, föll ned på knä, betraktade med en sista skygg blick den uniformerade skarprättaren, som gömde yxan bakom sig, lät utan motstånd ögonen bindas för af bödelns medhjälpare, och lade sig efter det prästen hade viskat några ord till henne, platt ned med huvudet i blockets fördjupning, snyftande som ett barn. I samma nu stod Dalman vid hennes vänstra sida med lyft halvmånformig yxa. Då, just som hugget skulle falla, lyfte Anna Månsdotter huvudet jämrande som ett barn och medhjälparen måste i en fart gripa tag i det och pressa ned det. Åter hörde man den stilla snyftningen – då blänkte yxan genom luften, ett mjukt ljud af hugget och det förbundna huvudet rullade fram i sanden, ända fram till åskådarnas fötter under det två tunna blodstrålar sprutade en aln eller två ur den genomskurna halsen, vars hud rynkade sig gul som gåsskinn. Två sekunder senare höll en ung medicinare huvudet i sina händer ivrigt undersökande ögonen som ännu en minut förblev blanka och levande, som om de kunde se.

Jag har valt att citera de båda texterna för att kunna lyfta fram ett exempel på, hur svårt en själasörjares arbete kan bli. Det kan finnas en risk med just det exemplet. Vi kan se det som bara något förflutet, något som vi aldrig behöver uppleva. Vi förbereder ju inte fångar, som ska

avrättas och följer inte någon till stupstocken. Men vi kan mycket väl hamna i en situation, som är ganska lik. Som när vi talar med en människa som mycket allvarligt kämpar med sin önskan att ta sitt liv eller lider av en mycket djup depression, där Gud finns med bland svårigheterna. Då aktualiseras för oss de svårigheter som förlamade Malte. Det som då kan hända är, att vi dras in i den andra människans maktlöshet och fylls av den andras hopplöshet och vanmakt, och vi har inte kraft att ensamma hålla vanmakten borta. I mitt psykoterapeutiska sammanhang har jag lärt mig, att vi kan förklara det som då händer med oss utifrån orden projektion och identifikation. Men medan jag funderat över hur jag här bäst ska göra de situationerna begripliga, har jag kommit fram till, att jag i stället ska använda mig av två andra begrepp, som blir påtagliga, när man läser Maltes och journalistens berättelser. De två begreppen är *det verbala språket och kroppsspråket*. När Malte beskriver det som händer, använder han sig enbart av ett verbalt språk. Han rabblar sina bibelord och sina böner. Han har ingen kontakt med sig själv och sina känslor. Han ser ingenting av Anna. I Maltes bild är hon mest lugn och förtröstansfull. Han ser inte hennes väldiga ångest. Han hör inte hennes jämranden fastän han står närmast henne.

Anna har inte något verbalt språk. Däremot kan hon till en början använda sig av kroppsspråket. Hon möter sina belackare med försöket att framträda som en drottning. I sin vita klänning skrider hon fram. Men hennes händer avslöjar hennes skräck. När halshuggningen närmar sig, öppnar hon sin mun, men ur munnen kommer inte några ord, bara ljud – jämranden och snyftningar. Journalisten bygger sin berättelse på Annas och Maltes kroppsspråk, hur det berättar om deras maktlöshet och hopplöshet. Anna är viljelös av ångest. Malte är nära att svimma. Det är deras kroppar, som talar om för oss, hur de är fångade i samma hopplöshet, samma smärta, samma totala ensamhet. När jag läser om dem, tänker jag mig, att det är Anna som ursprungligen burit maktlösheten. När hon mötte Malte i cellen, visste hon, att allt som varit viktigt för henne var förlorat. Den maktlösheten var det inte svårt att föra över på Malte. Han var ju en känslig människa. Det enda hon behövde göra var att tiga. Så förde hon in honom i sin ensam-

het och vanmakt. Bara genom att tiga kunde hon – utan att hon själv medvetet ville det eller strävade efter det – bryta ner honom, så att han efter dagarna med henne aldrig mer blev sig själv. Han var hennes fånge, så länge han levde.

Detsamma händer några av oss som nu arbetar med själavård. Inte alla blir drabbade. De som hela tiden kan hålla sig till det verbala språket och till sitt tänkande upplever det inte. Men de mera känsliga kan dras in i det. Man dras ner i en vanmakt, som man inte kan förstå. Efter varje samtal med en viss människa är man bara trött. Känner att man har ett behov av att ge upp. Man har ingen möjlighet att mobilisera något hopp. Man är fångslad av allt det tunga hos den andre. Det som kan rädda en i den situationen är att ha en handledare, som man kan be om hjälp. Det viktiga med handledaren är att hon eller han aldrig dragits in i konfidentens kroppsspråk, och därför är handledaren utanför det som suger ner. Handledaren är fri att se situationen på det medvetna planet och vara kvar där.

Därför kan handledaren hjälpa mig att se, att det egentligen inte är jag som är maktlös och hopplös. Det är min konfident som bär den bördan och jag har börjat ta över den. Tillsammans med handledaren får jag ett grepp om det som sker. Jag kan börja lyssna på den andre och veta att han behöver tala om sin ångest med både kroppen och orden. Han talar med sin kropp, när han saknar ord för sin upplevelse. När jag blivit löst från att leva i den andres hopplöshet, kan det vara möjligt för mig att göra något åt situationen. Verkligheten kan börja behandlas i det verbala språket, som inte låter sig brytas ner av ångest. Från att ha varit fångar i vanmakt och hopplöshet kan vi börja söka efter möjliga lösningar. Det är inte längre ångest, som behärskar verkligheten. Det finns kanske utgångar. Man kan börja förstå igen.

Själavården och teologin

Förhållandet mellan själavården och teologin var inte det bästa, då jag började ägna mig åt själavård. Vi som var engagerade i själavård upplevde ofta att vi sågs som ett slags vilsegångna får. Det man mest kritiserade oss för var att vi psykologiserade evangeliet. Det värsta vi hade gjort

var att liera oss med psykologin. Det var opas-
sande för en teolog.

När jag hade kommit till Stockholm upplevde jag något, som fick mig att förstå lite bättre varför man kritiserade oss och gjorde det så skarpt. Jag hade sett i en tidning att den norske biskopen och religionspsykologen Eyvind Berggrav en kväll skulle hålla en föreläsning i Stockholm. Jag gick dit och en passage i hans föreläsning kom att beröra mig mycket starkt. Han berättade, att när han studerade religionspsykologi vid ett tyskt universitet och läste Freuds skrifter, hade han en dag gått omkring i staden och ställt sig på bron, som ledde över floden, som flöt genom staden. Han lutade sig fram och tittade ner i vattnet och såg allt som forslades fram av vattnet. När han såg all smuts, allt skräp, all orenlighet som fanns därnere under vattenytan kände han plötsligt, att det var en bild av den syn på människan, som Freud lyft fram, när han skulle beskriva människans inre. Berggrav upplevde, att om detta var en sann bild av människan, då kunde han inte leva längre. Han kände hur floden drog honom till sig, och han ville hoppa ner i den och dö. Det kändes som om salen där vi satt blev uppfylld av den stämning som Berggravs ord hade skapat.

Den upplevelsen gjorde att jag tyckte att jag kunde förstå kritiken från dem som ifrågasatte oss, som började studera psykologi. Det fanns en freudskräck, som uppfyllde många i deras generation. Freud hade för många i den dåtida europeiska kulturen blivit företrädare för en farlig syn på människan. Han talade om att vi människor hade ett omedvetet – något som präglade oss utan att vi själva visste om det. Till det som hörde till det omedvetna hörde våra drifter, sex-

ualiteten och aggressiviteten. De drev oss till mycket, som vi förnekade inom oss själva. Att lyssna till Berggrav, när han berättade om sin svåra upplevelse, grep mig starkt. Jag började förstå något av hur svårt det måste ha varit för människor som tillhörde den tidigare generationen, som hade levt länge med en mer idealiserad människosyn än vad vår generation hade börjat lära sig. Här fanns en fråga som vi behövde arbeta med. Vi var två grupper som såg olika på en mycket viktig fråga. Vi måste lyssna på varandra och visa på verkligheter, som kunde göra att vi kom att förstå varandra bättre.

Med tiden har jag upplevt att vi som ägnat oss åt den själavård, som velat använda psykologin som kunskapskälla och som praktiskt hjälpmedel att förstå människor har blivit accepterade. Kanske beror det inte så mycket på våra argument utan mer på, att vi med tiden kunde visa på resultat i vårt arbete, och att de resultaten skapade intresse för oss. Själavården började bli något ”populärt”. Allt fler diakoner och präster började arbeta som vi och upplevde att de på det sättet kunde hjälpa människor. Vi lärde oss att lyssna mer än att tala.

Själavården har på ganska kort tid blivit mycket eftersökt. Man kan undra varför det har blivit så. Jag läste en gång i en bok om själavårdens historia, att Gregorius den store hade sagt, att när ett samhälle går igenom stora förändringar ska kyrkan satsa på den enskilda själavården, därför att i samhällen som snabbt håller på att förändras, behöver människor personlig hjälp för att kunna utforma sina relationer. Vår tid innebär hela tiden mycket snabba förändringar – därför behöver vår tids människor den personliga hjälp att leva, som själavården kan erbjuda.

Summary

The lecture aims to demonstrate a certain development in the Swedish practice of pastoral care in the past century. The previous definition of pastoral care specified that the priest should “preach the Word of God to the individual”. In the 1920’s, however, this view was came to be gradually replaced by another view, developed in American churches, according to which the priest should “listen to the living human document”.